

Rūdolfis Rubenis, Mg.hist.

Latvijas Universitātes Muzejs, krājuma glabātājs

Latvijas Universitātes docenta Friča Gulbja Latvijas Centrālās padomes nozīmīte

Latvijas Universitātes (LU) fizikas docents Fricis Gulbis ne tikai ir ievērojams [mūsdienu Latvijas fizikas zinātnes pamatlicējs](#), bet arī drosmīgs Latvijas patriots, kurš, riskējot ar savu dzīvību, iesaistījās LU tiesību zinātņu prof. Konstantīna Čakstes vadītajā [Latvijas Centrālās padomes \(LCP\)](#) darbībā Otrā pasaules kara laikā (1939-1945), parakstot [1944. gada 17. marta Memorandu](#) par Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu no PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas. Otrā pasaules kara laikā Latvijas valsts bija iznīcināta abu totalitāro režīmu politikas rezultātā. F. Gulbis pats bija piedalījies jaunās Latvijas valsts izveidē, liekot pamatus mūsdienu Latvijas fizikas zinātnei. Pēc tam viņš pieredzēja, kā valsti, kuru pats ir cēlis, iznīcina vieni no visrepresīvākajiem režīmiem pasaules vēsturē. Saistībā ar LCP Memoranda 80. gadskārtu 2024. gada 17. martā svarīgi apzināties LU lomu Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas mēģinājumos un Latvijas valsts idejas saglabāšanā 20. gs. okupācijas varu apstākļos, par ko tapusi šī LU Muzeja rubrika.

Nozīmītes raksturojums

LU doc. Friča Gulbja Latvijas Centrālās padomes locekļa nozīmīte. (Foto: LU Muzeja krājums)

Par LU fizikas doc. F. Gulbja saistību ar LCP liecina viņa personīgā LCP locekļa nozīmīte, kas piespraužama pie apģērba kreisās puses. Nozīmīte ir darināta no metāla, kuras pamatu veido angļu vairoga tipa vairogs karminsarkanā krāsā (Latvijas valsts karoga krāsas). No vairoga kreisā augšējā stūra uz vairoga labo apakšējo stūri novilkta balta, diagonāli taisna svītra, kas ir identiska Latvijas valsts karoga baltai krāsai. Vidū vairogam ir Latvijas Republikas mazais ģērbonis, bet pašu vairogu ieskauj sudraba krāsas lauru lapu vainags. Virs vairodziņa ir gaiši zilās krāsas kronis, kas atgādina latviešu tautu meitas kroni. Gaiši zilā kroņa vidū abreviatūra L.C.P., kas atšifrējas kā "Latvijas Centrālā padome". **Šis ir liels retums, ka kādam no LU saimes locekļiem ir saglabājusies lietiska vēstures liecība, kas liecina par piederību LCP un vēlmi cīnīties par neatkarīgas Latvijas valsts atjaunošanu.**¹ Plaši zināmais, lietiskais vēstures avots par LU saistību ar LCP ir

¹ LUM2569

LU Mazajā aulā 1994. gada 27. septembrī LU rektora Jura Zaķa un latviešu studentu vienības *Austrums* atklātā piemiņas plāksne, kas veltīta [LU prof. Konstantīnam Čakstem, kura mūžs traģiski aprāvās Štuthofas koncentrācijas nometnes \(mūsdienīgu Gdanskas pievārtē, Polijā\) evakuācijas laikā](#). F. Gulbja LCP nozīmītei, tāpat kā K. Čakstes piemiņas plāksnei, ir simboliska nozīme. **Tā apliecina LU zinātnieka lojalitāti tikai pret neatkarīgo Latvijas valsti, neatzīstot totalitāro režīmu okupācijas varu kundzību un uzņemoties saistības pret neatkarīgo Latvijas valsti, parakstot LCP memorandu par Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu.**²

Friča Gulbja iesaiste nevardarbīgajā pretošanās darbībā

Latvijas valstij pieredzot bojāeju, F. Gulbis palika strādāt LU, ko PSRS okupācijas vara (1940-1941) pārsauca par Latvijas Valsts universitāti (LVU).³ Fiziķim izdevās izvairīties no padomju represijām, kurās gāja bojā [LU mācībspēki kā LU ķīmijas profesors un rektors Jūlijs Auškāps](#). F. Gulbis palika LVU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē, kur bija tās dekāns.⁴ Taču viņš riskēja ar savu dzīvību, kad mēģināja izjaukt nelikumīgās, vienpartijiskās 1940. gada jūlija padomju okupantu inspirētās “Tautas Saeimas” vēlēšanas, iesniedzot savas dzimtās Kurzemes “Demokrātisko latviešu sarakstu” līdzās “Latvijas Darba tautas blokam”. Tā bija drosmīga rīcība, par ko varēja tikt deportēts uz PSRS austrumiem vai nonākt bēdīgi slavenajā Latvijas PSR Iekšlietu Tautas komisariāta (NKVD) “Stūra mājā”, pieredzot prātam neaptveramu, nežēlīgu spīdzināšanu.⁵ Nacionālsociālistiskajai Vācijai okupējot Latviju 1941. gada 8. jūlijā, F. Gulbis palika strādāt savā fakultātē, bet LVU tika pārsaukta par Rīgas Universitāti (RU).⁶ **Nacionālsociālistu okupācijas laikā viņš iesaistījās 1941. gada beigās LCP izveides procesā, kas notika sevišķi slepeni pagrīdē.**⁷ Paralēli viņš savā akadēmiskajā darbā gādāja par savas fakultātes darbības atjaunošanu un saviem līdzstrādniekiem, novēršot viņu iesaukšanu nacionālsociālistiskās Vācijas militārajos formējumos, kas nozīmētu nosūtīšanu karot uz Austrumu fronti. **Viņš negribēja, lai viņa akadēmiskais darbs tiktu traucēts un neuzskatīja, ka tas ir tiesiski Latvijas pilsoņu izmantot vācu nacionālsociālistu interesēs, kas nebija savienojamas ar neatkarīgas Latvijas valsts interesēm.**⁸ 1944. gada 17. martā F. Gulbis kļuva par vienu no bijušā Latvijas ārlietu ministra Fēliksa Cielēna un Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas profesora Andreja Teikmaņa sastādītā [LCP memoranda 188 parakstītājiem, no kuriem F. Gulbis ierindojas kā 116. pēc kārtas](#). Memorands, ko iesniedza Latviešu *Waffen SS* ģenerālinspektoram Rūdolfam Bangerskim, paredzēja atjaunot neatkarīgo Latvijas valsti no PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas, vienlaikus atjaunojot parlamentāro iekārtu uz 1922. gada Latvijas valsts Satversmes pamata, ko 1934. gada 15. maijā bija likvidējis Kārļa

² Rubenis, Rūdolfā. *Konstantīna Čakstes piemiņas plāksnes atklāšanas fotogrāfija*. Rīga: LU Muzejs. 2023, 4.-5. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61989>

³ LVVA. 7427. f. (Latvijas Universitāte), 13. apr., 602. l (Ārkārtas profesors Fricis Gulbis), 58. lpp.

⁴ *Dzimis Jūlijs Auškāps*. Rīga: LU Muzejs. Pieejams: <https://www.lu.lv/muzejs/notikumi/diena/notikums/e/dzimis-julijis-auskaps-20220602/>

⁵ Jansons, Jānis. *Latvijas Universitātes Fizikas institūts (1919-1944) un tā sagatavotie fiziķi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2008, 20. lpp.

⁶ LVVA. 7427. f. (Latvijas Universitāte), 13. apr., 602. l (Ārkārtas profesors Fricis Gulbis), 62., 66. lpp.

⁷ Rubenis, Rūdolfā. *LU profesora Konstantīna Čakstes piemiņas plāksne*. Rīga: LU Muzejs. 2020, 2. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/54238>

⁸ Jansons, Jānis, 20.-21. lpp.

Ulmaņa valsts apvērsums.⁹ Dokuments paredzēja atjaunot arī Latvijas armiju, kuras uzdevums būtu aizstāvēt Latvijas valsti ar ASV un Lielbritānijas atbalstu pret PSRS, kas izstūma nacionālsociālistiskās Vācijas karaspēku no Baltijas valstīm.¹⁰ Taču šis dokuments bija tikai deklarācija, un, **LCP nezinot, Sabiedroto koalīcija (ASV, Lielbritānija un PSRS) 1943. gada novembra-decembra mijā bija tikusies Teherānas konferencē Irānā un pieņēmusi liktenīgu lēmumu - ASV paziņoja, ka tā nevērsīsies pret PSRS, ja tās karaspēks ieies Baltijas valstīs, atstājot tās savā likteņa varā.** No mūsdienu skatupunkta, LCP darbība vērtējama kā bezjēdzīga, ņemot vērā Otrā pasaules kara uzvarētāju intereses, bet, no otras puses, **LCP caur pagrīdes diplomātiskajiem sakariem ar Latvijas diplomātisko dienestu trimdā atgādināja ASV un Lielbritānijai par Atlantijas hartas principiem - tautu pašnoteikšanos un tiesībām uz suverenitāti, ko nodrošinātu Sabiedroto koalīcijas uzvara Otrajā pasaules karā.**¹¹ Gan ASV, gan Lielbritānija, būdamas PSRS sabiedrotās, neatzina Baltijas valstis kā leģitīmu PSRS sastāvdaļu.¹²

1944. gada jūlijā, kad Sarkanā armija veiksmīgi realizēja operāciju *Bagrations* Baltkrievijā, ielencot un pilnībā iznīcinot Vācu armijas grupu “Centrs”, tā nekavējoties virzījās Baltijas valstu teritorijā no dienvidu puses, apdraudot nogriezt sauszemes ceļu uz nacionālsociālistisko Vāciju.¹³ F. Gulbis, baidoties no padomju represīvās varas atgriešanās, nolēma bēgt uz nacionālsociālistisko Vāciju tā paša gada 27. jūlijā. Tā paša gada 16. septembrī RU rektors Mārtiņš Prīmanis atbrīvoja no RU Fizikas institūta direktora amata F. Gulbi, kad viņš aizbēga no Latvijas. **Šī bija pēdējā reize, kad F. Gulbis redzēja savu dzimteni, kurā vairs neatgriezīsies.**¹⁴ Bēgšana ne tikai bija bailes no padomju, bet arī no nacionālsociālistu represijām. Īsi pirms otrreizējās PSRS okupācijas vācu nacionālsociālistu slepenpolicija *Gestapo* sāka arestus pret LCP Memoranda parakstītājiem, tajā skaitā pret LU prof. K. Čaksti.¹⁵ Lai gan LCP turpināja darboties bez K. Čakstes, taču Sarkanās armijas straujā virzīšanās spieda organizācijas darbību pārcelt uz Zviedriju, uz kuriem LCP loceklis, LU ģermanistikas absolvents un K. Čakstes kapavietas atklājējs Leonīds Siliņš organizēja bēgļu laivas pāri Baltijas jūrai. **F. Gulbis paspēja aizbēgt pa sauszemi,** jo bēgšana pāri Baltijas jūrai bija ļoti bīstama - tur *saimniekoja* padomju zemūdenes un britu bumbvedēji, kuri negaidīti gremdēja ikvienu vācu kuģi, neatkarīgi no tā, vai tas bija karakuģis vai bēgļu evakuācijas kuģis. Pat, ja F. Gulbis būtu palicis Latvijā, viņu pirms otrreizējās PSRS okupācijas arestētu *Gestapo* un viņš pieredzētu to pašu baiso likteni, ko pieredzēja K. Čakste.¹⁶

⁹ Auziņš, Arnolds. *Konstantīns Čakste*. Rīga: Apgāds “Jumava”. 2004, 42. lpp.

¹⁰ Latvijas Centrālās Padomes memorands (17.3.1944., Rīga). Pieejams: <https://www.historia.lv/dokumenti/latvijas-centralas-padomes-memorands-1731944-riga>

¹¹ John, Connelly. *From Peoples into Nations: A History of Eastern Europe*. Princeton: Princeton University. 2020, page 501

¹² Feldmanis, Inesis. *Latvijas okupācija: vēsturiskie un starptautiskie tiesiskie aspekti*. Rīga: Latvijas Ārlietu ministrija. 2021. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/latvijas-okupacija-vesturiskie-un-starptautiski-tiesiskie-aspekti-profesors-i-feldmanis>

¹³ Rubenis, Rūdolfs. *LU profesora Konstantīna Čakstes piemiņas plāksne*, 4. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/54238>

¹⁴ LVVA. 7427. f. (Latvijas Universitāte), 13. apr., 602. l (Ārkārtas profesors Fricis Gulbis), 67. lpp.

¹⁵ Auziņš, Arnolds, 67.-68. lpp.

¹⁶ Rubenis, Rūdolfa. *Konstantīna Čakstes piemiņas plāksnes atklāšanas fotogrāfija*, 4. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61989>

F. Gulbja liktenis pēc Otrā pasaules kara

Otrā pasaules kara beigās Eiropā F. Gulbis sagaidīja Rietumvācijā, ko bija okupējusi ASV, Lielbritānija un Francija saskaņā ar 1945. gada februāra Jaltas konferences lēmumu par karā sakautās nacionālsociālistiskās Vācijas sadalīšanu Sabiedroto koalīcijas okupācijas zonās.

F. Gulbis kopā ar latviešu vēsturnieku Edgaru Dunsdorfu un latviešu matemātiķi Eiženu Leimani 1946. gada 8.-9. janvārī Britu okupācijas zonā nodibināja Baltijas Universitāti (BU), iesaistot trimdas igauņu un lietuviešu zinātniekus no Tartu un Viļņas universitātēm.¹⁷

BU bija mēģinājums turpināt visu trīs Baltijas valstu nacionālo *Alma Mater* (Latvijas, Tartu un Viļņas universitāšu) darbību laikā, kad Baltijas valstis bija otrreiz iekļautas PSRS sastāvā un “dzelzs priekšsargs” sāka dalīt uz pusēm Eiropu demokrātiskajā Rietumeiropā un komunistiskajā Centrāleiropā un Austrumeiropā. BU bija iespējas attīstīties kā jaunai augstākās izglītības un zinātnes iestādei priekš trimdniekiem no Baltijas valstīm, taču 1949. gada 30. septembrī BU slēdza sakarā ar igauņu, latviešu un lietuviešu kara bēgļu izceļošanu uz ASV, Lielbritāniju, Kanādu, Austrāliju, Venecuēlu, Brazīliju, Argentīnu u.c. pasaules valstīm. **F. Gulbis gan mēģināja panākt BU pārceļšanu no Rietumvācijas uz Ziemeļameriku (ASV vai Kanādu), taču tautiešiem, izklīstot pa pasauli, tas vairs nebija iespējams.**¹⁸

F. Gulbis apmetās uz atlikušo dzīvi Kanādā 1949. gada beigās, kur turpināja akadēmisko darbu Makmāstera Universitātē Hamiltonā. Kanādieši ļoti novērtēja viņa augstāko izglītību, ko viņš bija ieguvis Krievijas impērijā. **Rietumos doktora grādus piešķir, ja zinātnieks apliecināja spēju sekmīgi strādāt zinātnē. Turpretī Krievijas impērijas universitātēs un starpkaru LU doktora grādus piešķir, ja disertācijai bija nopietns zinātniski pētnieciskā darba rezultāts.**¹⁹ F. Gulbim bija ļoti labas zināšanas un akadēmiskā darba pieredze, ko kanādieši uzskatīja par ļoti noderīgu Makmāstera Universitātē. Tomēr F. Gulbis savas degsmes un nenogurstošās darbības rezultātā pieredzēja sirdstrieku, kas viņam liedza turpināt strādāt akadēmisko darbu. No 1955. gada decembra līdz 1956. gada janvārim F. Gulbis cīnījās ar savu sirds slimību, taču beigās zaudēja un aizgāja aizsaulē.²⁰

Izmantotie avoti un literatūra

Avoti

1. Latvijas Centrālās Padomes memorands (17.3.1944., Rīga). Pieejams: <https://www.historia.lv/dokumenti/latvijas-centralas-padomes-memorands-1731944-riga>;
2. LUM2569;
3. LVVA. 7427. f. (Latvijas Universitāte), 13. apr., 602. l (Ārkārtas profesors Fricis Gulbis).

Literatūra

1. Auziņš, Arnolds. *Konstantīns Čakste*. Rīga: Apgāds “Jumava”. 2004, 106 lpp.;

¹⁷ Jansons, Jānis, 23. lpp.

¹⁸ Jansons, Jānis. *No Latvijas Universitātes Fizikas institūta (1919) līdz Cietvielu fizikas institūtam (1978)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2016, 109. lpp.

¹⁹ Jansons, Jānis, 21. lpp

²⁰ Jansons, Jānis. *No Latvijas Universitātes Fizikas institūta (1919) līdz Cietvielu fizikas institūtam (1978)*, 110. lpp.

2. *Dzimis Jūlijs Auškāps*. Rīga: LU Muzejs. Pieejams: <https://www.lu.lv/muzejs/notikumi/diena/notikums/e/dzimis-julij-auskaps-20220602/>;
3. Feldmanis, Inesis. *Latvijas okupācija: vēsturiskie un starptautiskie tiesiskie aspekti*. Rīga: Latvijas Ārlietu ministrija. 2021. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/latvijas-okupacija-vesturiskie-un-starptautiski-tiesiskie-aspekti-profesors-i-feldmanis>;
4. Jansons, Jānis. *No Latvijas Universitātes Fizikas institūta (1919) līdz Cietvielu fizikas institūtam (1978)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2016, 196 lpp.;
5. Jansons, Jānis. *Latvijas Universitātes Fizikas institūts (1919-1944) un tā sagatavotie fiziki*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2008, 219 lpp.;
6. John, Connelly. *From Peoples into Nations: A History of Eastern Europe*. Princeton: Princeton University. 2020, 968 pages;
7. Rubenis, Rūdolfa. *Konstantīna Čakstes piemiņas plāksnes atklāšanas fotogrāfija*. Rīga: LU Muzejs. 2023, 6 lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61989>;
8. Rubenis, Rūdolfs. *LU profesora Konstantīna Čakstes piemiņas plāksne*. Rīga: LU Muzejs. 2020, 6 lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/54238>.